

Dědinová, Tereza

Tradiční dělení

In: Dědinová, Tereza. *Po divné krajině : charakteristika a vnitřní členění fantastické literatury*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015, pp. 95-98

ISBN 978-80-210-7871-0; ISBN 978-80-210-7872-7 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134160>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

•• VNITŘNÍ STRUKTURACE
FANTASTICKÉ LITERATURY

8. TRADIČNÍ DĚLENÍ

Za fantastickou můžeme označit celou škálu literárních děl. Nepřekvapí tedy, že se v rozmezí fantastické literatury vyhraňuje značné množství podkategorií s nepevnými hranicemi, jež jsou narušovány nejen diachronně, ale současně i v rámci jednotlivých textů využívajících postupy vlastní různým žánrům fantastična.

V teorii soustředěné na fantastiku je tradiční členění do tří hlavních proudů, na *science fiction*, *fantasy* a *horor*. Další podkategorie se vymezují v rámci těchto tří (*science fantasy*, *hard SF*, *vesmírná opera* a další) nebo mimo ně (například *utopie*, *antiutopie*). Toto dělení je přirozeně pouze rámcové a v mnoha případech nejsou dána spolehlivá kritéria pro odlišení jednoho žánru od druhého.

Základním kritériem oddělujícím *science fiction* a *fantasy* je vysvětlitelnost fantastického prvku – to výborně funguje u děl nacházejících se ve středu neostrých množin obou kategorií, méně pak na jejich okrajích. Navíc zdaleka ne všechny texty psané jako *science fiction* skutečně pracují s racionální vysvětlitelností, o vědeckém přístupu nemluvě. Častějším příznakem je specifický jazyk obsahující vědeckou či pseudovědeckou hantýrku a přítomnost prototypických prvků – Gary K. Wolfe je nazývá *ikonami* (WOLFE 1979) – robotů, monster, mezihvězdných poutí a podobně. Fikční svět „skutečné“ *science fiction* (kterou v této práci pro rozlišení označuji jako *vědeckofantastickou literaturu* či *hard SF* s ohledem na místo vzniku) podléhá tvrdým pravidlům nejen vnitřní hodnověrnosti (jak je tomu u *fantasy*), ale současně musí respektovat přírodní zákony a domýšlet všechny aspekty prostředí do důsledků. Zatímco ve *fantasy* fikčním světě může být modré či rudé slunce bráno jako součást magického světa nevyžadující vysvětlení, autor *science fiction* si v takovém případě musí umět představit obhajitelný model celého vesmíru (galaxie přinejmenším), v němž se vyskytují takto zbarvená slunce, a domyslet, jaký vliv bude mít přítom-

nost dvou různých sluncí a jejich specifických záření na planetu a její biorytmy. V eseji *Do-It-Yourself Cosmology* Ursula K. Le Guinová upozorňuje na úsilí vyžadované od autora science fiction: „*Lidé neobeznámení s vědou nebo se science fiction jsou obvykle přesvědčeni, že „spisovatelé science fiction si všechno prostě vymýšlí“, ale samozřejmě jakýkoliv alespoň z poloviny seriózní spisovatel science fiction musí svá témata studovat a mít příručky po ruce. Představitivost je podstatou, ale je kontrolovaná představitivost [...]“* (LE GUIN 1989: 103, vlastní překlad). Isaac Asimov v tomto kontextu namítal proti termínu speculative fiction, který vnímal jako zástěrku pro špatnou science fiction „*zastávanou řadou lidí, kteří vědí velmi málo o vědě a kteří raději volně spekulují, aniž by se museli namáhat osvojit si pravidla hry“* (ASIMOV 1981, citováno podle Wolfe 1986: 123, vlastní překlad). V řadě případů je však (pseudo) science fiction prvek spíše platformou pro rozvinutí myšlenky (připomeňme alespoň Wellsovy texty zmíněné v první části práce) či dobrodružného příběhu. Nemálo děl by si zasloužilo označení technologická, a nikoli vědecká fikce, neboť nejsou vystavěna na vědecké metodě, ale „pouze“ na pokročilé technologii; pohyb vesmírem v lodích překračujících rychlost světla, teleportace i medicínské zákroky zajišťující nesmrtnost a mnoho dalších ikon science fiction textů. Považuji tedy za přínosné oddělení dnešní většinové produkce science fiction, která se vyznačuje spíše typickými ikonami a postupy⁷⁵ nežli přísným sepětím s vědou, a vědeckofantastické literatury (*hard SF*), pro niž věda zůstává prvotním východiskem a vědeckofantastický prvek je více než kulisou příběhu. O vědeckofantastické literatuře se nedá, na rozdíl od fantastiky jako takové, hovořit v době, kdy se ještě nevyhranila věda jako typ lidské činnosti a jako relativně samostatná společenská síla (viz GENČIOVÁ 1980: 98).

Vzhledem k častým průnikům obou subkategorií je odlišování mezi science fiction a fantasy spíše intuitivní a typizované než podložené. Ke kulisám science fiction charakteristicky patří poznávání vesmíru, roboti, vyspělá technika a setkání s představiteli mimozemského inteligentního života, zatímco fantasy je primárně spojována s dobrodružnými výpravami různorodých skupinek, s čaroději a draky, se zářícími meči a s magií. Toto dělení založené na zobecnění děl typických pro jednu či druhou subkategorii ovšem selhává v okamžiku, kdy se je pokusíme aplikovat na text jakýmkoli způsobem vybočující ze zažitého schématu. Pokud se příběh odehrává v naší realitě a v současnosti a fantastický motiv neobsahuje robota ani trpaslíka, popřípadě pokud elfové dorazí na planetu Zemi jako delegace z vesmíru, ocitáme se na vážkách. Spolehlivá nejsou ani další kritéria: věda jako zdroj inspirace pro science fiction a mytologie, pohádky a mystika pro fantasy, typicky (ale ne nutně) protikladná orientace na časové ose (budoucnost pro science fiction a minulost pro fantasy), poselství a záměr textu ani metody (například pro science fiction typická extrapolace a holistický přístup fantasy).

75 Poznání, nikoli nutně vědecké, zasazení do budoucnosti či na jinou planetu, metoda extrapolace, důraz na vyspělou techniku a etické otázky s ní spojené a podobně.

Nutnost vědeckého přístupu při tvorbě hard SF fikčních světů vede některé teoretiky fantastiky k podceňování fantasy jako pohodlné imaginace, jež nemusí brát ohled na přírodní zákony ani na logiku. Teoretik a kritik fantastiky Darko Suvin (který zavedl pojem *estrangement*, *zcizení* do teorie fantastiky) považuje fantasy za čistě podřadnou kategorii parazitující na science fiction: „Protože *fantasy* nesměruje k napětí mezi nadpřirozeným a přirozeným prostředím empirického autora, její monotónní snižování všech možných horizontů až k smrti z ní činí jen subliteraturu mystifikace. Komerční řazení do stejné kategorie jako *science fiction* je tak závažnou medvědí službou a sociopatologickým jevem“ (SUVIN 2005: 28, vlastní překlad). Ve své další studii *SF and the Geological Jungle* Suvin přímo píše o parazitismu fantasy (SUVIN 1979: 67).

James Gunn nazývá *science fiction literaturou změny* a *fantasy literaturou rozdílu* a odlišuje je s ohledem na to, zda vybízí čtenáře k pokládání takzvaných *realistických otázek*: „Když postava propadne králičí norou nebo projde zrcadlem, spisovatel říká čtenáři: *nepokládej realistické otázky. V science fiction příběhu jsou realistické otázky nezbytné pro plné porozumění a prožitek; čtenář má porovnat fikční svět s reálným světem a vyhodnotit ho nejen jako lepší nebo horší, anebo prostě jen jiný, ale musí být schopen zjistit, co to lepší nebo horší nebo různé způsobuje. V případě, že si čtenář nepoloží realistické (hard) otázky při čtení řekněme Mission of Gravity nebo Levé ruky tmy, a čte je místo toho jako fantasy, uniká mu většina významu těchto románů*“ (GUNN 2005: 10, vlastní překlad).

Fikční světy *science fiction* a aktuální svět jsou ve vzájemném vztahu, svět *science fiction* se od aktuálního světa typicky odvozuje a nějakým způsobem je proti němu změněn, zatímco fikční světy *fantasy* podle Gunna nemusí ke světu aktuálnímu zaujímat žádný vztah, jsou jednoduše odlišné. Gunn upozorňuje na to, že oba typy mohou sdílet a navzájem od sebe přebírat své charakteristické motivy, avšak stále se bude lišit způsob, jakým budou použity a popsány. Stroj času (typická rekvizita *science fiction*) se může objevit i ve *fantasy* příběhu, ale autor se se vši pravděpodobností nebude snažit osvětlit jeho fungování a čtenáři tak dá najevo, že pokládat realistické otázky je zbytečné.

Dále pak Gunn uzavírá: „*Fantasy a science fiction patří do stejné široké kategorie beletrie, která se zabývá jinými událostmi než těmi, které se vyskytují anebo vyskytovaly v každodenním světě. Patří ale k výrazně odlišným způsobům pohledu na dané světy: fantasy je nereálná; science fiction je realistická. Fantasy vytváří svůj vlastní svět s vlastními zákony; science fiction existuje v našem vesmíru s jeho zákony. Fantasy je soukromá představa, již přijímáme právě kvůli vizi; science fiction je veřejná vize, která musí splnit všechny testy reality. Základem fantasy je psychologická pravda; na ničem jiném nezáleží. Základem science fiction je reálný svět. Odpovídá příběh na realistické otázky? Na ničem jiném nezáleží*“ (IBID.: 11, vlastní překlad).

Domnívám se, že ona odlišnost fikčních světů *fantasy* od aktuálního světa je do značné míry vnější a *fantasy* není na aktuálním světě tak zcela nezávislá, k čemuž se vracím při vlastním návrhu vnitřního členění fantastiky.

- Vnitřní strukturace fantastické literatury

Gary K. Wolfe problematizuje charakterizaci fantasy jako opozice science fiction, tedy metodu pouhého obrácení znaménka u kritéria vysvětlitelnosti fantastického prvku: „*Začíná se objevovat zajímavý princip: nemůžeme, to je zřejmé, použít naše rozeznání kognitivní nemožnosti pro ‚zkoušku‘ fantasy, alespoň ne stejným způsobem, jakým můžeme použít naše rozpoznání toho, co je možné, pro test přijatelnosti science fiction*“ (WOLFE 2004: 226, vlastní překlad). Fantasy není opozitem science fiction (což snadno může vést k jejímu podceňování), ale komplexním literárním žánrem s vlastními pravidly, jak jsem se pokusila ukázat již v první části práce.